

convicts serve their sentence. The analysis is focused on the legal acts and bills of law related to the personal security of the convicts and the need for modification of the existing penal laws in Ukraine. The author proposes a set of measures to be taken to improve the existing legal framework of draft laws and a variety of other legal sources aimed at the solution of the problem. It is concluded that the state at a legislative level ought to create the conditions of serving the sentence, which are aimed at the improvement of life safety measures in correctional colonies. The author singles out penitentiary measures and processes occurring in the course of serving a sentence of imprisonment, which fall into a category of a constraining factor for prisoners and for the rest of population. This article suggests the classification of tactical means in view of the absence of such both in the science of penal law and in the operational-investigative activities, and in the view of the existing practical challenges confronted by the operating units at the correctional facilities.

Key words: penal institutions, security, convict, the operative search measures, serving sentences, criminality.

УДК 343.98:004.94

Н. Карпінська, О. Крикунов

Окремі питання проведення судової комп'ютерно-технічної експертизи у кримінальному судочинстві

Розглянуто окремі питання призначення й проведення судової комп'ютерно-технічної експертизи у кримінальному судочинстві, об'єкт і предмет даного роду експертизи, види і можливості СКТЕ, окреслено деякі організаційні і методичні проблеми у використанні новітніх науково-технічних засобів. Розкрито проблеми науково-методичного забезпечення судової комп'ютерно-технічної експертизи.

Ключові слова: інформаційні технології, комп'ютерно-технічна експертиза, об'єкт і предмет комп'ютерно-технічної експертизи.

Постановка наукової проблеми. Сьогодні одним із завдань правоохоронних органів є протидія таким суспільно небезпечним проявам злочинності як тероризм, кіберзлочинність, корупція. Міжнародний досвід свідчить про високу актуальність даного питання, не випадково у 2001 році Європейська комісія визнала, що злочини, що вчиняються із застосуванням електронних засобів, є одним з найсерйозніших та широко розповсюджених [1].

Науково-технічний прогрес завжди виявляв істотний вплив на життя й історію людства. Надзвичайно яскравим прикладом тому є події, що дістали розвитку з початку 80-х років минулого століття та відбиваються в сьогоденні. Це пов'язано з впровадженням наукомістких комп'ютерних інформаційних технологій в різноманітні галузі людської діяльності, насамперед, в фінансово-економічну, соціальну, управлінську й інші сфери. Масова комп'ютеризація сьогодення майже витіснила з обігу застарілі й недосконалі технології отримання, обробки, зберігання та передачі інформації, значно розширила діапазон бачення й розуміння окремих понять в житті та спілкуванні між людьми, прискорила потік обміну електронною інформацією у питаннях, які торкаються економіки держави, військово-промислового комплексу, стратегічних питань геополітики, екології, торгівлі, культури тощо. Цьому сприяє створення й розвиток глобальної всесвітньої комп'ютерної мережі Інтернет як просторово-розподільної глобальної мережі комп'ютерної техніки і інформаційної інфраструктури користувачів, що дає змогу здійснювати операції з обміну інформацією та послугами з метою задоволення потреб фізичних та юридичних осіб, державних органів й інших суб'єктів, забезпечувати їх контакти у режимі реального часу, єдиною мережі, функціонування якої регулюється технічними стандартами, правилами етики, а також міжнародними нормами і національним правом, орієнтованими на захист прав людини, забезпечення належної безпеки держави, суспільства, особи [2, с. 8].

Стрімкий розвиток інформаційних технологій, розширення виробництва технічних засобів із сфери застосування комп'ютерної техніки породили новий вид суспільно-небезпечних діянь, коли

комп'ютерна інформація використовується неправомірно або стає об'єктом посягання. Як зазначається в одній з доповідей Генерального Секретаря ООН, з якою він виступив на засіданні Комісії ООН з попередження злочинності і кримінального судочинства у Відні, з'являється все більше талановитих людей, чиє знання використовуються для винайдення нових унікальних способів вчинення злочинів, особливо в галузі інформаційно-обробляючих технологій. Національна структура будь-якої держави вже сьогодні тісно пов'язана з використанням сучасних комп'ютерних технологій, але подібно до багатьох революційних технологій, глобальна мережа Інтернет надає величезні можливості як для прогресу, так і для зловживань [3, с. 73].

Використання злочинними угрупованнями досягнень високих технологій, відкриттів в галузі науки і техніки значно ускладнює діяльність органів досудового розслідування й суддів. Все це потребує необхідного професійного підходу до вивчення й використання під час розслідування злочинів різноманітних доказів. Часто збирання таких доказів безпосередньо пов'язане із потребою застосування спеціальних знань, що істотно підвищує можливості як сторони обвинувачення, так і сторони захисту в отриманні достовірної доказової інформації.

13 квітня 2012 року прийнятий новий Кримінальний процесуальний кодекс України (далі – КПК України), який змінив процес кримінального провадження в нашій країні в цілому та призначення експертизи, зокрема. До того ж сучасний стан і позитивні тенденції у процесі комп'ютеризації суспільства та всіх сфер життя зумовили зростання рівня протиправного посягання на комп'ютерні системи чи мережі, а також інформацію, що зберігається на цифрових носіях. Зазначені обставини зумовили посилення як інтересу до методик судової комп'ютерно-технічної експертизи, так і необхідність комплексного дослідження питань судової комп'ютерно-технічної експертизи у кримінальному судочинстві загалом.

Стан дослідження наукової проблеми. Свої наукові роботи поняттю судових експертиз, у тому числі й порядку їх призначення, присвятили такі вчені, як А.І. Вінберг, Н.Т. Малаховська, М.В. Салтевський, О.Р. Шляхов, Г.Л. Грановський, М.О. Селіванов. Безпосередньо проблемні питання проведення комп'ютерно-технічної експертизи досліджували О.Р. Росинська, А.І. Усов, В.Б. Вехов, Б.К. Давлетов, Д.В. Пашнев та інші вчені.

Метою дослідження вважаємо науковий аналіз об'єкта і предмета судової комп'ютерно-технічної експертизи, виявлення її основних різновидів, можливих результатів, особливостей призначення й проведення у кримінальному судочинстві.

Виклад основного матеріалу. Для створення доказової бази за кримінальними провадженнями, пов'язаними з інформаційними технологіями в Україні активно розвивається судова комп'ютерно-технічна експертиза (далі по тексту – СКТЕ), яка є самостійним родом експертизи і відноситься до класу інженерно-технічних експертиз. Експертиза комп'ютерної техніки і програмних продуктів призначається у випадках, коли необхідно встановити фактичні дані, що мають значення для кримінального провадження і пов'язані із застосуванням комп'ютерної техніки, та вчинені за її допомогою певні дії, які виявляються на основі спеціальних знань у галузях обчислювальної техніки та програмування. Необхідно зазначити, що об'єкти судової комп'ютерно-технічної експертизи доволі різноманітні і пов'язані із функціонуванням інформаційних систем. Об'єктами судової експертизи є комп'ютерна техніка з носіями інформації (дискети, жорсткі диски, CDR-диски, флеш-карти тощо), периферійні пристрої (принтери, сканери, звукові карти), програмні продукти. Об'єктами цієї експертизи також можуть бути пристрої, що не є комп'ютерами в класичному розумінні цього слова, наприклад електронні касові апарати, гральні автомати, карт-рідери тощо [4, с. 314]. Останніми роками у зв'язку з потребами практики досліджуваний апаратний комплекс СКТЕ суттєво розширився, оскільки на дослідження стали надходити й такі пристрої як мобільні телефони, нового покоління калькулятори, складні ігрові приставки тощо.

Предметом судової комп'ютерно-технічної експертизи є факти й обставини, що встановлюються на основі дослідження закономірностей розробки й експлуатації комп'ютерних засобів, які забезпечують реалізацію інформаційних процесів, котрі зафіксовані в матеріалах кримінального провадження [4, с. 118-119].

Експертиза комп'ютерної техніки та програмних продуктів передбачає три самостійних експертних підвиди. Експертиза комп'ютерної техніки встановлює факти й обставини, що мають значення у справі і пов'язані із закономірностями функціонування та експлуатації комп'ютерної системи. Основними задачами цього підвиду експертизи є встановлення комплектації, технічного стану та функціональних можливостей комп'ютерної системи. Експертиза програмних продуктів встановлює факти й обставини, пов'язані із закономірностями розробки та використання програмних продуктів комп'ютерної системи. Задачею цього підвиду експертизи є визначення функціонального

призначення, технічних параметрів, вимог, алгоритму, структури, стану та особливостей програмного забезпечення. Інформаційно-комп'ютерна експертиза встановлює факти й обставини, пов'язані із закономірностями створення, обробки та збереження інформації на комп'ютерних носіях. Її задачею є пошук, виявлення, відтворення і технічний аналіз інформації, створеної користувачем чи програмами в комп'ютерній системі.

Аналіз судово-експертної практики дослідження комп'ютерних засобів і систем показує зростання потреби у залученні спеціальних знань з нових наукових галузей, наприклад, з отриманням доступу до захищеної комп'ютерної інформації або ж захист інформації від несанкціонованого доступу. В таких експертних дослідженнях виокремлюють декілька рівнів захисту інформації, зокрема захист на рівні доступу до ресурсів, захист на рівні даних, захист інформації нестандартними методами й засобами [4, с. 10-12].

Окрім типових задач, в практиці цього роду експертиз трапляються й нестандартні задачі, що потребують використання спеціальних методичних підходів. До них відносяться, наприклад, дослідження апаратних засобів за наявності комплексу несправностей або ж дослідження несправностей апаратних засобів, що викликані зовнішнім впливом (механічним та термічним), а також впливом водяного потоку (залив). До цієї ж категорії відносять і задачі диференціації електронних інформаційних пристроїв, які відносять (або не відносять) до класу комп'ютерів. Останнім часом до цієї групи входить і встановлення комп'ютерної імітації (використання комп'ютерних систем для виготовлення грошей, зображень відбитків печаток і штампів тощо), що потребує комплексного підходу при дослідженні.

Основним принципом при проведенні СКТЕ є принцип незмінності речових доказів, тобто інформація на наданому на дослідженні носіїві не повинна бути змінена. З цією метою застосовують спеціальні апаратні блокиратори – програмне забезпечення, що блокує запис на порту, до якого підключено досліджуваний об'єкт, створення точного побітового образу наданого об'єкта та його подальше дослідження. Недотримання даного принципу може тягнути невіправні зміни на рівні даних, наприклад затирання криміналістично значущої інформації, наданої в неявному вигляді [5, с. 236-237].

Важливою проблемою в аспекті проведення судової комп'ютерно-технічної експертизи є її науково-методичне забезпечення. З точки зору дотримання закріплених міжнародними конвенціями про захист прав людини і громадянина принципів, кожна людина вправі розраховувати, що при відправленні правосуддя і проведенні експертизи будуть застосовані ті ж самі методики досліджень незалежно від того, яка експертна установа (державна чи недержавна) або який експерт буде її проводити. Кожна людина вправі мати можливість ознайомитися із змістом застосованої експертної методики й характеристиками застосованих технічних засобів. Це покладає на державу обов'язок забезпечити високий ступінь наукової обґрунтованості застосованих методик судово-експертного дослідження й доступ до описання методики всім зацікавленим учасникам кримінального процесу. Відповідно до Закону України «Про судову експертизу» всі судово-експертні установи України повинні користуватися уніфікованими за своєю структурою методиками досліджень. Як підкреслює І.В. Гора, експертна практика різноманітних судово-експертних установ повинна бути єдиною у підході до розв'язання типових експертних задач. Методики дослідження типових об'єктів не повинні суттєво відрізнятися за глибиною й всебічністю наукової розробки. Повинні застосовуватися єдині наукові критерії й науково-апробовані методики [6, с. 273].

Практика показує, що потрібна єдина обов'язкова організаційна й методична база проведення судової експертизи, яка б містила в собі перш за все єдину класифікацію видів експертиз із вказівкою застосування кожної з них, спеціальні вимоги до кваліфікації експертів, визначення найбільш вірогідних методик, які б не припускали вільної варіативності підходів й використання недоведених наукових гіпотез та теорій. Застосовувані експертами методики повинні бути опублікованими й затвердженими як обов'язкові, порядок їх оспорування необхідно визначати діями нормативних актів. Судово-експертні установи, перш за все недержавні, повинні проходити процедуру акредитації [7, с. 35].

Методики проведення СКТЕ підлягають атестації й державній реєстрації у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України. Методики, які пройшли атестацію, вносяться до державного Реєстру методик проведення судових експертиз. Реєстрація методик проводиться Міністерством юстиції, який є держателем Реєстру і визначає організаційні й методологічні принципи його ведення [8]. Реєстр є офіційною електронною базою даних, яка ведеться з метою створення інформаційного фонду про наявність методик проведення судових експертиз атестованих й рекомендованих до впровадження в експертну практику. Оскільки інформація, яка поміщена до

Реєстру, є відкритою для запитів правоохоронних органів, судів і зацікавлених юридичних та фізичних осіб, то й слідчий, й захисник, що залучив експерта на договірній основі, може отримати виписку з методики, зареєстрованої в Реєстрі.

З метою об'єктивізації результатів методик СКТЕ, уніфікації підходів до їх формування необхідно виходити з принципів однакового підходу до структури методики. У кожній з методик обов'язковою повинна бути наявність таких компонентів: предмет, задачі, об'єкти й суб'єкти дослідження, застосовувані методи, викладення алгоритму послідовності дій експерта й оцінки отриманих результатів. Окрім цих обов'язкових складових, методика експертного дослідження може містити й рекомендації з підготовки матеріалів для проведення експертиз або оцінки отриманих результатів [9, с. 151-161].

При дослідженні нових, таких що не часто трапляються об'єктів, експерти керуються методиками, розробленими й опублікованими в науковцями інших галузей знань й опублікованими в спеціальній літературі. Не дивлячись на те, що такі методики ґрунтуються на загальноприйнятих в цих галузях наукових принципах, вони не є однозначними й еквівалентними, припускають варіативність підходів, можуть ґрунтуватися на різних наукових поглядах, галузевій специфіці, різного ступеню адаптації зарубіжних методик до вітчизняної практики. Тобто при проведенні судової експертизи не є можливим застосування певних припущень, ймовірнісних підходів, що ґрунтуються лише на наукових теоріях окремих авторів або навіть на окремих гіпотезах. Такі висновки експерта не можуть визнаватися достовірними й допустимими й не можуть підвищувати ступінь достатності доказів в кримінальному процесі, а отже – не відповідають конституційним вимогам.

Використання у висновках експертів наукової або квазінаукової мови, посилань на наукові підходи, авторські методики, наведення в них реальних та вигаданих регалій експерта, у зв'язку з відсутністю у правозастосовувача спеціальних знань, сприяє “психологічному тиску” на нього, за якого доказова сила експертизи необґрунтовано суб'єктивно підвищується. Даний аспект може використовуватися з метою маніпулювання думкою суду, штучним розширенням доказової бази за кримінальним провадженням сторонами процесу [10].

Ще одним аспектом, що визначає допустимість результатів проведених СКТЕ є визначення компетентності експерта, що визначає наскільки він володіє знаннями в галузі СКТЕ, є його компетентність, тобто обсяг його повноважень, що визначений законом і той обсяг спеціальних знань, котрий є необхідним експерту для проведення судової комп'ютерно-технічної експертизи і за межі якого він не вправі виходити. На сьогодні з с особливою гостротою постає питання підтвердження компетентності осіб, що володіють спеціальними знаннями в галузі інформаційних технологій і які не є співробітниками державних судово-експертних установ.

Висновки. Сьогодні специфіка проведення судової комп'ютерно-технічної експертизи формує нові можливості розвитку державної політики в сфері забезпечення інформаційної безпеки, протидії кіберзлочинності. Домінуючими тенденціями розвитку СКТЕ повинні стати: гармонізація методичних матеріалів для проведення СКТЕ з міжнародною практикою, створення рівних умов для судово-експертної діяльності як державних, так і не державних експертних установ, консолідація зусиль всіх суб'єктів використання спеціальних знань в галузі комп'ютерно-технічної експертизи, удосконалення науково-методичного й інформаційного забезпечення судово-експертної діяльності. В основі реалізації вказаних процесів знаходяться питання якості експертного провадження, зумовлені, перш за все, професійним рівнем судових експертів.

Джерела та література

1. Конвенция о преступности в сфере компьютерной информации (ETS N 185) от 23.11.2001 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://online.zakon.kz/Document>.
2. Жарова А.К. Правовые проблемы обращения информации в Интернете. Опыт Республики Узбекистан. Автореф. ... дис. ... канд. юрид. наук / А.К. Жарова. – М.: б.и., 2002. – 23 с.
3. Розслідування комп'ютерних злочинів. Науково-методичний посібник / В.А. Колесник, І.В. Гора, М.І. Костін та ін. – К.: Вид-во НА СБ України, 2003. – 124 с.
4. Експертизи у судочинстві України: науково-практичний посібник / заг.ред. В.Г. Гончаренка, І.В. Гори. – Київ: Юрінком Інтер, 2014. – 504 с.
5. Семикаленова А.И., Хатунцев Н.А. Судебная компьютерно-техническая экспертиза: ошибки методического характера / А.И. Семикаленова, Н.А. Хатунцев // Судебная экспертиза в парадигме российской науки. – М.: Академия управления МВД России, 2013. – 400 с.

6. Гора И.В. Организационные проблемы судебно-экспертной деятельности в Украине / И.В. Гора // *Criminalistics and forensic expertology: science, studies, practice.* – Vilnius, Varsuva, 2016. – С. 263-278.
7. Галинская А.Е. Особенности использования специальных знаний в деятельности сторон и их представителей по делам о правонарушениях в сфере информационных технологий / А.Е. Галинская // *Теория и практика судебной экспертизы.* – 2017. – Том 12. – № 1. – С. 30-37.
8. Про затвердження порядку атестації та державної реєстрації методик проведення судових експертиз: постанова Кабінету Міністрів України від 2 липня 2008 р. № 595 // *Офіц. вісн. України.* – 2008. – № 49. – Ст. 1585.
9. Сімакова-Єфремян Е.Б. Про критерії оцінювання методик проведення судових експертиз в Україні / Е.Б. Сімакова-Єфремян, Т.Є. Балинян, Л.М. Дереча // *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики: Збірник наукових праць.* – 2010. – Вип. 10. – Харків: Право, 2010. – 367 с.
10. Проблемы проведения и научного обеспечения судебных экспертиз [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://ceur.ru/library/articles/pravo/item127028>.

Карпинская Н., Крикунов А. Отдельные вопросы проведения судебной компьютерно-технической экспертизы в уголовном судопроизводстве. В статье рассмотрены отдельные вопросы назначения и проведения судебной компьютерно-технической экспертизы в уголовном судопроизводстве, объект и предмет этого вида экспертизы, варианты и возможности судебной компьютерно-технической экспертизы; определены некоторые организационные и методические проблемы в использовании новейших научно-технических средств. Раскрыты проблемы научно-методического обеспечения судебной компьютерно-технической экспертизы. Сделан вывод о том, что на современном этапе специфика проведения судебной компьютерно-технической экспертизы формирует новые возможности развития государственной политики в сфере обеспечения информационной безопасности, противодействия киберпреступности. В связи с этим, доминирующими тенденциями развития судебной компьютерно-технической экспертизы должны стать: гармонизация методических материалов для ее проведения в Украине с международной практикой, создание равных условий для судебно-экспертной деятельности как государственных, так и негосударственных экспертных учреждений, консолидация усилий всех субъектов использования специальных знаний в области компьютерно-технической экспертизы, совершенствование научно-методического и информационного обеспечения судебно-экспертной деятельности. В основе реализации указанных процессов находятся вопросы качества экспертного производства, обусловленные, прежде всего, профессиональным уровнем судебных экспертов.

Ключевые слова: информационные технологии, компьютерно-техническая экспертиза, объект и предмет компьютерно-технической экспертизы.

Karpinska N., Krykunov A. Certain Issues of Carrying Out Judicial Computer-Technical Expertise in Criminal Proceeding. The article deals with certain issues of appliance and conducting a judicial computer-technical expertise in criminal proceedings, object and subject matter of this kind of expertise, types and possibilities of judicial computer-technical expertise. The author outlines some organizational and methodological problems in using the latest scientific and technical facilities and reveals the issues of scientific and methodological support of judicial computer-technical expertise. It is concluded that at the present stage the specificity of conducting a judicial computer-technical expertise opens new opportunities for the development of state policy in the field of providing information security and counteracting cyber crimes. In this regard, the dominant tendencies of judicial computer-technical expertise development should be: harmonization of methodological materials with the international practice; creation of equal conditions for forensic expert activity for both state and non-state expertise institutions; consolidation of efforts of all subjects who utilize special knowledge in the field of computer-technical expertise, improvement of scientific, methodological and information support of forensic expert activity. The effective implementation of these processes depends greatly on the quality of the expertise proceedings, due to the professional level of forensic experts.

Key words: information technologies, computer-technical expertise, object and subject of computer-technical expertise.